

**Самотаєва Елла Олександрівна,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки
й психології професійної освіти Інституту
післядипломної освіти інженерно-педагогічних
працівників (м. Донецьк) ДВНЗ
«Університет менеджменту освіти»**

АКМЕОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність розвитку акмеологічної культури педагогічних працівників як основної умови професійного самовдосконалення. Розкрито сутність акмеологічної культури, визначено її основні компоненти. Зазначається, що провідними чинниками розвитку акмеологічної культури є активність особистості, її зрілість, а підставою для зародження у людини потреби в саморозвитку виступає духовність. Акмеологічна культура розглядається як психологічне новоутворення, функціонування якого й забезпечує професійний саморозвиток. У статті також розглянуто індивідуальні психологічні чинники і суб'єктивні властивості особистості педагога, які сприяють розвитку акмеологічної культури та досягненню професійної майстерності.

Ключові слова: акмеологічна культура, самосвідомість, професійне самовдосконалення, особистість, духовність.

Самотаева Элла Александровна

АКМЕОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО РАБОТНИКА КАК ОСНОВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОУСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Аннотация. В статье обосновывается необходимость развития акмеологической культуры педагогических работников как основного условия профессионального самоусовершенствования. Раскрывается сущность акмеологической культуры, определяются ее основные компоненты. Отмечается, что ведущими факторами развития акмеологической культуры является активность личности, ее зрелость, а основанием для зарождения у человека потребности в саморазвитии выступает духовность. Акмеологическая культура рассматривается как психологическое новообразование, функционирование которого и обеспечивает профессиональное саморазвитие. В статье также рассмотрены индивидуальные психологические факторы и субъективные свойства личности педагога, способствующие развитию акмеологической культуры и достижению профессионального мастерства.

Ключевые слова: акмеологическая культура, самосознание, профессиональное самоусовершенствование, личность, духовность.

ACMEOLOGICAL CULTURE OF PEDAGOGICAL WORKER AS BASIS OF PROFESSIONAL SELF-PERFECTION

Abstract. *Article explains the necessity development of acmeological culture of teachers as the main conditions of professional self-improvement. The essence of acmeological culture, defined its major components. Notes that the leading factors for the development of culture is the acmeological activity of the individual, its maturity, and grounds for origin of a person acts in self-development needs of spirituality. Akmeological culture is examined as psychological new formation functioning of which and provides professional development itself. In the article individual psychological factors and subjective properties are also considered personalities of teacher, cooperant development of akmeological culture and achievement of professional trade.*

Key words: *acmeologic culture, self-awareness, self-improvement professional, personality, spirituality.*

Постановка проблеми

У сучасній психології активно вивчається проблема побудови «життєвої перспективи особистості». Це пов'язано з усвідомленням того, що перспектива майбутнього є важливим компонентом в структурі особистості, що робить істотний вплив на організацію її життєдіяльності, на відчуття внутрішньої гармонії і та рівноваги. Оскільки велику частину життєвого шляху людини займає професійне становлення і розвиток, то перспектива професійного розвитку є істотною частиною життєвої перспективи. При цьому прогресивний професійний розвиток забезпечується активною стратегією поведінки, тобто прагненням до професійного самовдосконалення й вмінням його здійснювати.

Актуальність проблеми дослідження. Дослідження процесів розвитку особистості професіоналу є досить актуальним у сфері педагогічної діяльності й, особливо, в галузі післядипломної освіти, оскільки одним із найважливіших завдань системи підвищення кваліфікації є мотивація педагогічних працівників до власного професійного самовдосконалення. Активна стратегія поведінки буде ефективною лише в тому випадку, якщо педагог має досить високий рівень внутрішньої активності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження професійного зростання особистості в психології здійснюється з опорою на різні методологічні підходи, найбільш орієнтованим на перспективу розвитку з яких є акмеологічний підхід. Акмеологія розглядає особистість професіонала в ракурсі співвідношення реальних особливостей, здібностей, способів самореалізації та рівня розвитку з можливим, досконалим, ідеальним рівнем, який досягається особистістю як суб'єктом через використання своїх психічних, особистісних, професійних і життєвих ресурсів і через надання акмеологічної підтримки⁵.

⁵ Деркач А. А. Психология развития профессионала / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин, А. К. Маркова. — М. : РАГС, 2000. — 124. с.

Ефективний акме-орієнтований саморозвиток, досягнення акме, здійснення і становлення людини як цілісності обумовлює формування і розвиток такого виду особистісної культури, як акмеологічна культура.

Проблема розвитку акмеологічної культури особистості є порівняно новою областю наукових досліджень, яка, тем не менш, привернула увагу низки вчених (Л. Аверченко, А. Деркача, В. Зазикіна й ін.). Велике значення для вивчення цієї проблеми мала розробка методологічних передумов, відповідно до яких акмеологічна культура є одночасно й чинником, і результатом професійного саморозвитку, інтегральною характеристикою особистості; представляє собою варіативне психологічне утворення й процес, що пронизує всі періоди життєвого шляху особистості (А. Деркач, Є. Селезньова).

Але, не дивлячись на значну увагу дослідників, акмеологічна культура педагогічних працівників поки ще недостатньо вивчена, у зв'язку з чим виникають суперечності: між потребою суспільства (й системи професійно-технічної освіти зокрема) в педагогах, постійно підвищуючих рівень своєї професійної компетентності, й недостатнім рівнем розвитку акмеологічної культури більшості педагогів; між теоретичними дослідженнями в напрямі акмеологічної культури й впровадженням отриманих результатів у практику післядипломної освіти.

Акмеологічна культура особистості педагогічного працівника поки що залишається «слабкою ланкою» в процесі його післядипломної освіти, що призводить до відставання в професійній сфері, гальмування впровадженню нових освітніх технологій і, зрештою, знижує особистісне і професійне зростання як самих педагогічних працівників, так й інших учасників освітнього процесу.

Мета статті — обґрунтування необхідності розвитку акмеологічної культури педагогічного працівника як основи професійного самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу

Для того щоб забезпечити ефективний професійний розвиток педагогічного працівника, слід сформувані в його особистості новоутворення — акмеологічну культуру. Є. Селезньова визначає акмеологічну культуру як новоутворення особистості, що забезпечує людині прискорення якісного зростання, закріплення нових досягнень в цьому зростанні і підготовку до нового зростання. Акмеологічна культура виражається в здатності суб'єкта оптимально використовувати ресурси, що є у нього, в процесі розв'язання поставлених завдань й власного розвитку³.

Отже, професійне самовдосконалення особистості педагога, передусім, передбачає розвиток його самосвідомості. Від того, в якій «якості» педагог відображається у власній свідомості, залежить система його ціннісних орієнтацій і переваг, зміст його діяльності, і в цілому — самодетермінація, самоосвіта себе як цілісної особистості. Самосвідомість особистості професіонала як найважливіший чинник його розвитку, досягнення ним професійних вершин розглядають С. Батракова, А. Деркач і ін. При цьому багатьма вченими, зокрема і провідними дослідниками феномена самосві-

³ Деркач А. А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. — М.: Изд-во Москов. психолого-социального ин-та; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2006. — 496 с.

домості (Л. Божовіч, І. Часниковою, І. Кон, В. Століним і ін.), підкреслюється його моральна, духовна природа.

За своєю природою акмеологічна культура є духовним утворенням. Поняття «духовність», у свою чергу, розглядається як акмеологічне, оскільки воно відображає кількісні та якісні характеристики перетворення особистості⁸. Підставою духовної активності є подвійна спрямованість людського мислення — не лише зовні, на навколишній світ, а й усередину, на самого себе, тобто здатність і потреба людини в самопізнанні. Шлях до професійного «акме» проходить через самопізнання, в структуру якого входе й пізнання цінностей професії, культури, загальнолюдських цінностей в цілому.

У дослідженнях А. Деркача акмеологічна культура розглядається теж як особистісне новоутворення людини, проте як новоутворення вона виникає лише в тому випадку, якщо людина цілеспрямовано і усвідомлено розвиває її в собі⁴. А. Деркач відмічає, що духовність є тим акмеологічним феноменом, який визначає просування людини «вперед і вгору». Саме духовність є підставою для зародження у людини потреби в саморозвитку, а потім — формування і розвитку акмеологічної культури як механізму, що забезпечує цей саморозвиток.

Досягнення справжнього професійного «акме» вимагає визначеної особистісної зрілості людини. Зрілість педагогічного працівника припускає його активне прагнення до постійного самовдосконалення в професії з опорою на вищий рівень власних можливостей і розуміння системи моральних цінностей, менталітету певної професії. Ціннісний компонент акмеологічної культури розглядається як один із основних в її структурі. Зміст його складають вищі особистісні ідеали й цінності, а також ціннісні орієнтації. Формування ціннісного компонента акмеологічної культури починається з формування вищих особистісних ідеалів.

Основними показниками, що обумовлюють розвиток акмеологічної культури педагога як основи його особистісного росту, успішної самореалізації й самоздійснення в професійній діяльності й життєдіяльності в цілому, є самоосвіта, самоактуалізація й творчість².

Отже, педагогом-професіоналом можна вважати фахівця, що опанував високий рівень професійної діяльності, свідомо змінює і розвиває себе в процесі праці, вносить свій індивідуальний творчий вклад до професії, стимулює в суспільстві інтерес до результатів своєї роботи.

За способом реалізації своїх функцій акмеологічна культура є психологічним утворенням і про неї можна говорити як про один з видів психологічної культури. Психологічну культуру розглядають як певну якість внутрішнього психічного життя людини як суб'єкта, особистості і індивідуальності. Психологічна культура є ядром загальної культури людини, виступаючи її внутрішнім планом. Психологічна культура, на думку багатьох дослідників, виявляється в самоорганізації й саморегуляції

⁸ Янышин П. В. К определению понятия «духовное» и «духовность» / П. В. Янышин // Современные проблемы смысла жизни и акме : материалы VI–VII симпозиумов ; Психологический институт РАО. — М. ; Самара, 2002. — С. 387–390.

⁴ Деркач А. А. Акмеологические основы профессионального самосознания личности / А. А. Деркач, О. В. Москаленко, В. А. Пятин, А. В. Селезнева. — Астрахань : Изд-во Архангельск. гос. пед. ун-та, 2000. — 330 с.

² Белецкая И. Проблемы самоактуализации и самореализации через призму соционики и акмеологии [электронный ресурс] / И. Белецкая. — Режим доступа : <http://www.newtraining.ru>

людиною життєдіяльності, різних видів базових прагнень і тенденцій, ставлення особистості до себе, до близьких і далеких людей, до живої і неживої природи, до світу в цілому³.

З погляду В. Семікіна, психологічна культура як багатовимірне психологічне явище сполучає в собі якість загального, наприклад, загальнолюдські цінності й соціальні норми, як особливе — своєрідність етнічного менталітету і способів соціальної взаємодії, а як одиничне — індивідуально-своєрідний стиль стосунків і поведінки⁶.

К психологічним чинникам розвитку акмеологічної культури педагога відносять такі: завзятість, прагнення досконалості, творчість, цілеспрямованість, відданість професії. Наявність цих чинників визначає можливість і ефективність цього процесу⁷.

Завзятість розглядається як подолання виниклих труднощів, робота для досягнення життєвих цілей, прояв терпіння щодо своїх помилок і помилок інших. Завзятість є чинником розвитку всіляких стратегій мисленевого, соціального й особистісного плану для досягнення мети, що була поставлена.

Прагнення досконалості передбачає роботу над собою і духовне зростання; моніторинг помилок і їх виправлення; роботу на межі власних здібностей і можливостей. Цей чинник має зворотній бік — зумовлює стан тривожності з приводу можливих професійних невдач.

Творчість обумовлює нестандартне перетворення педагогічної діяльності та її елементів, творчу активність педагога, упевненість в разі виникнення незнайомої ситуації. Цей чинник включає також стосунки з людьми, побудовані на правдивості і щирості, аналіз педагогічних фактів і явищ, творче зростання. Це означає, що творча діяльність в акмеологічному аспекті передбачає, з одного боку, сміливий вихід за межі звичної ситуації і водночас з іншого — об'єктивну оцінку отримуваних результатів, правдивий аналіз положення для добросовісного обговорення з колегами виниклих проблем.

Цілеспрямованість педагога — постановка чітких цілей, планування професійного майбутнього. Цілеспрямованість як найважливіший чинник акмеологічної культури педагога не можна відділити від спеціальних знань і професійного досвіду, що дає змогу самому індивідові не лише цілеспрямовано діяти, а й «заражати» членів колективу ідеєю утворення цілі за рахунок власних особистісних якостей.

Відданість професії впливає на постійність зробленого професійного вибору, навіть якщо виникає перспектива здобуття вищої винагороди у іншому місці, задоволення самим процесом здійснення педагогічної діяльності, відповідальність за все, що відбувається в професійному колективі. Чинник «відданість» стимулює самоосвіту, прагнення здолати дефіцит компетентності, що приводять до позитивних результатів, тобто безпосередньо впливає на процес формування акмеологічної куль-

³ Деркач А. А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. — М.: Изд-во Москов. психолого-социального ин-та; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2006. — 496 с.

⁶ Семикин В. В. Психологическая культура и образование / В. В. Семикин // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. — СПб. — 2002. — № 2(3). — С. 26–35. — (Серия «Психолого-педагогические науки: психология, педагогика, теория и методика обучения»).

⁷ Толстоухова Н. С. Психологические факторы развития акмеологической культуры педагога дополнительного образования / Н. С. Толстоухова // Мир психологии. — 2005. — № 4. — С. 36–44.

тури особистості педагога, що неможливо здійснити уривками або у формі коротко-часних епізодів.

До суб'єктивних властивостей особистості, що сприяють досягненню високого рівня професійної майстерності незалежно від виду діяльності, з погляду акмеології, можна віднести такі особистісні якості:

- силу характеру особистості;
- розвиненість антиципації, що виявляється в умінні точно, «далеко» і надійно прогнозувати, передбачати розвиток ситуацій, які виникають в процесі виконання діяльності;
- високий рівень саморегуляції, який виявляється в умінні управляти своїм станом, високій працездатності, високій стійкості до стресу, постійній готовності до стресових дій, здатності мобілізувати свої ресурси у будь-який момент;
- уміння приймати рішення, зокрема — сміливість в ухваленні рішень, надійність рішень, їх своєчасність і точність, нестандартність і ефективність;
- креативність, що виявляється не лише у високому творчому потенціалі, а й в спеціальних уміннях нестандартно, але ефективно розв'язувати професійні завдання;
- висока, але адекватна мотивація досягнень².

Потреба в розвитку професіоналізму виникає у педагогів, коли вони ставлять нові цілі, міняють характер діяльності, знайомляться з досягненнями науки і практики, а також наділені такими особистісними якостями, як тактовність, повна самовіддача і велика працездатність¹.

Отже, головним чинником досягнення професіоналізму педагогічного працівника має стати процес самовдосконалення. Професіоналізм дає можливість педагогові, досягнувши стану професійної самосвідомості, почати рух до стану усвідомленості, тобто до накопичення конкретних знань і збагнення суті професії, а у фіналі зробити перехід у стан умілості, здійсненності того, що осмислено й усвідомлено. Професіоналізм педагогічного працівника не може бути раз і назавжди досягнутою висотою. Він виявляється кожного разу в конкретному місці і часі, в процесі спілкування, будучи міжособистісною властивістю, тому підлягає безперервному становленню. Професіоналом можна стати лише в тій справі, яка сприяє розкриттю індивідуального життєвого сенсу. Причому під сенсом розуміється як процес, так і переживання. Це те, що знаходиться поза досяжністю інтелекту, але, проте, доступно досвіду безпосереднього переживання.

Висновки

Професійне самовдосконалення педагогічного працівника передбачає наявність у нього акмеологічної культури, яка, з одного боку, є його необхідною умовою, з іншого боку, основою для закріплення нових досягнень у професійному зростанні й підготовки до нового зростання.

² Белецкая И. Проблемы самоактуализации и самореализации через призму соционики и акмеологии [электронный ресурс] / И. Белецкая. — Режим доступа : <http://www.newtraining.ru>

¹ Барабанова З. П. Развитие акмеологической культуры педагогов как условие освоения личностно ориентированного взаимодействия / З. П. Барабанова // Вестник научной школы педагогов «АКМЕ». — 2009. — № 3. — С. 41–50.

За своєю природою акмеологічна культура є духовним утворенням. Саме духовність є підставою для зародження у людини потреби в саморозвитку, а потім — формування і розвитку акмеологічної культури як механізму, що забезпечує цей саморозвиток.

Як новоутворення акмеологічна культура виникає лише в тому випадку, якщо людина цілеспрямовано і усвідомлено розвиває її в собі.

Шлях до професійного «акме» проходить через самопізнання, в структуру якого входить й пізнання цінностей професії, культури, загальнолюдських цінностей в цілому.

За способом реалізації своїх функцій акмеологічна культура є психологічним утворенням і про неї можна говорити як про один з видів психологічної культури особистості. До психологічних чинників розвитку акмеологічної культури педагогічного працівника відносять завзятість, прагнення досконалості, творчість, цілеспрямованість, відданість професії. Наявність цих чинників визначає можливість і ефективність цього процесу. Розвитку акмеологічної культури сприяють й такі суб'єктивні властивості особистості, як сила характеру, розвиненість антиципації, високий рівень саморегуляції, вміння приймати рішення, креативність, адекватно висока мотивація досягнень.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Подальше вивчення особливостей і рівня розвитку основних компонентів професійної самосвідомості педагогічних працівників, визначення перспектив професійного розвитку завдяки акмеологічному супроводу в умовах післядипломної освіти, упровадження результатів дослідження в практику підвищення кваліфікації фахівців.

Список використаних джерел

1. Барабанова З. П. Развитие акмеологической культуры педагогов как условие освоения личностно ориентированного взаимодействия / З. П. Барабанова // Вестник научной школы педагогов «АКМЕ». — 2009. — № 3. — С. 41–50.
2. Белецкая И. Проблемы самоактуализации и самореализации через призму соционики и акмеологии [электронный ресурс] / И. Белецкая. — Режим доступа : <http://www.newtraining.ru>
3. Деркач А. А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. — М. : Изд-во Москов. психолого-социального ин-та ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2006. — 496 с.
4. Деркач А. А. Акмеологические основы профессионального самосознания личности / А. А. Деркач, О. В. Москаленко, В. А. Пятин, А. В. Селезнева. — Астрахань : Изд-во Архангельск. гос. пед. ун-та, 2000. — 330 с.
5. Деркач А. А. Психология развития профессионала / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин, А. К. Маркова. — М. : РАГС, 2000. — 124. с.
6. Семикин В. В. Психологическая культура и образование / В. В. Семикин // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. — СПб. — 2002. — № 2(3). — С. 26–35. — (Серия «Психолого-педагогические науки: психология, педагогика, теория и методика обучения»).

7. Толстоухова Н. С. Психологические факторы развития акмеологической культуры педагога дополнительного образования / Н. С. Толстоухова // Мир психологии. — 2005. — № 4. — С. 36–44.

8. Янышин П. В. К определению понятия «духовное» и «духовность» / П. В. Янышин // Современные проблемы смысла жизни и акме : материалы VI–VII симпозиумов ; Психологический институт РАО. — М. ; Самара, 2002. — С. 387–390.

ACMEOLOGICAL CULTURE OF PEDAGOGICAL WORKER AS BASIS OF PROFESSIONAL SELF-PERFECTION

Investigation of the processes of personality development professional is actual in the field of educational activities and particularly of postgraduate education in the industry. One of the most important tasks system of advanced training is the motivation of teachers to their own professional self-improvement. Among the various methodological approaches to the study of the most professional personal growth-oriented prospect of development is acmeological approach.

Research of processes of development of personality of professional is actual in the field of pedagogical activity and, especially, in industry of after deed education education. One of major tasks of the system of in-plant training is motivation of pedagogical workers to own professional self-perfection. Among the different methodological going near research of professional growth of personality most oriented to the prospect of development is akmeological approach.

In order to provide effective professional development pedagogical worker, it is necessary to form in the structure of his personality a neoplasm - acmeological culture. By nature acmeologic culture is spiritual education. Spirituality is the basis for the emergence of a human need for self-development, and then - forming and development of culture of acmeological as a mechanism that provides this self-development.

As a neoplasm acmeological culture arises only if the person knowingly and purposefully developing it in yourself. The way to professional "acme" passes through self-knowledge, in any part of the structure of knowledge and values of the profession, culture, human values in general.